

összegeinek fizetése ép' olyan gazdasági lehetetlenségnek fog bizonyulni, mint az első világháború után. De azt is látjuk, hogy minden eddigi ut bezárult Amerika előtt felhalmozott finánc-tőkéje értékesítésére. Ha az USA meg akarja akadályozni, hogy felhalmozott aranykészletei csupán értéktelen sárga fémhalmokká váljanak, erre csak egy útja van: az imperiálizmus. Kína, valamint Dél-Amerika alkalmas területek a gazdasági kizsákmányolásra, a tőke- és áruexportra. Hogy az USA-nak ilyen tervei vannak, arra mutat pl. a Pánamerikai értekezlet, az USA fegyverkezése, valamint az USA tiltakozása Londonban, amiért a fenyegetett helyzetben levő Anglia japán nyomásra megtiltotta Burmán át a fegyverbevittet a nemzeti Kinába. Mind Kinában, mind Délamerikában máris óriási érdekeltségei vannak az USA-nak. Ha ezeket az érdekeltségeket növeli — már pedig növelnie kell aranya elértéktelenedésének elkerülésére — összeütközésbe kerül a többi imperiálista világhatalommal. A most folyó háború tehát csak előjátéka egy világrészek közt lefolyó, előbb gazdasági, majd fegyveres összeütközésnek.

Ez az egyetlen módja annak, hogy Amerika gazdagságát a mai összefüggések közt értékesíthesse. (*Ádám Elek*)

SZEMLE, BIRÁLATOK

A KÖLTŐI MŰVEK ÉLETE

A filozófus Masaryk és a prózairó Capek mellett Frantisek Xavér Salda volt a háború után megújított cseh szellemi élet legkimagaslóbb alakja. A 90-es évek elején lépett a nyilvánosság elé, amikor ugyanazok az eszmeáramlatok hozták mozgásba a cseh szellemi életet, mint a miénket a Nyugatosok jelentkezésekor. Ugy indult, mint új irodalmi seregszemlére és munkavállalásra felsorakozó nemzedék kritikus és egészséges közéleti szellemnek lett a megteremtője. Salda éppugy, mint nálunk Ady és társai, Nyugat ellen Nyugatot akart hozni, fel akarta emelni nemzetének szellemiségét a nyugati kulturába. A századforduló évében gerincvelő-betegség támadta meg, mely sokáig még a fal közé zárta. Ettől kezdve minden erejét a szellemi önkifejtésre összpontosította. Egyéni élete megszűnt, a gondolatoknak, könyveknek szentelte minden idejét. Ekkor keletkezett halál-élménye, de ekkor ébredt fel benne az élet elemi vágya, a totális élet megismerésének kívánsága is. Műveiben az egész életet akarta kifejezni maradéktalanul. A teljes őszinteségre törekedett mind kritikai, mind szépirodalmi munkáiban. Mint kritikusnak a mű teljes megértése volt a legfontosabb. Nem önmagából, hanem a műből indult ki. Engedte, hogy a mű hasson rá, teljesen elmerült benne és csak aztán nyúlt hozzá kritikailag. Dinamikus, sokat olvasó, állandóan tájékozódó, fejlődő szellem volt. A kritikát önálló műfajnak tartotta. Hangsúlyozta, hogy a kritikusnak nemcsak megértenie és megértetnie kell a műalkotást, hanem egyéniségét is bele kell vinnie a kritikájába. Alkalmi kritikus volt — a szó goethei értelmében. Mindig azzal foglalkozott, ami a legidősebb és legfontosabb volt. Önállóságra törekedett. A híres ibseni tétel alapján állt: az a legerősebb, aki egyedül áll. Nagy érdeme, hogy élete utolsó napjáiig meg tudta őrizni függetlenségét. Folyóirata, a *Saldov zápisník* (Salda jegyzőkönyve), melyet teljesen egyedül írt, száz százalékgig biztosította számára a függetlenséget. Mint kritikusnak, esztétának és szépírónak (drámák, prózai munkák és költemények) igen nagy súlya volt. Hatása a cseh szellemi életben még ma is

érezhető. Új irodalmi szemléletet és kritikai módszert hozott. Életének utolsó évében társadalomtudományi és politikai kérdésekkel is foglalkozott. Erős magyar-rokonszenv lobogott benne. Kulturánkról, irodalmunkról a legnagyobb megbecsüléssel emlékezett meg. Folyóiratában bátran kiállt a volt csehszlovákiai magyar kisebbség kulturális szükségletének kielégítése mellett. Hangsúlyozta, hogy a magyarságnak számarányához mérten kell részesednie kulturális javakban. A pozsonyi volt magyar tanszék betöltését és kellő dotálását sürgette. Jelentőségét nem külső jelek hirdetik, hanem munkái, melyek a szellemi élet igazi erjesztői ma is. Irodalmi hagyatéka nemcsak a csehek-re szállt. (S. L.)

Talán valamennyi szerző abban a hitben él, hogy minden betű, amit leirt, szent és sérthetetlen. És fel van háborodva a szerkesztő ellen, aki kéziratában egy sort áthúz, a hanyag korrektor ellen, aki elnéz egy vesszőt vagy egy pontosvesszőt. Ez érthető és jogos — ám még sincs bizonyos magasabb nézőpontból minden komikum nélkül. Az utókor néha nagyon barbár módon garázdálkodik az alkotók munkájában. Szétboncolja, átalakítja, kihagy belőlük, hogy megtartsa és működtesse őket. Olyan értékeket akar belőlük kicsiholni, amilyenekre a szerző egyáltalán nem is gondolt. És úgy vélem, hogy ezt joggal teszi. A halott iránt megnyilvánuló tiszteletnek mindig háttérbe kell szorulnia az élet-szeretet előtt. Az utókornak van a legkevesebb érzéke a szentimentalizmus iránt. Ahhoz például, hogy konzerváljon, holmi sarokkövet, bódét vagy galambdúcot. Ha nem lehet hasznára az új életnek, ha nem tud hozzáidomulni, darabokra török és lomtárba kerül... vagy muzeumi vitrinbe, ami végeredményben ugyanaz, noha az előbbi durván hangzott, az utóbbi pedig udvariasan és előkelően. Híve vagyok a régi alkotások lehető legmerészebb és legbátrabb adaptációjának: gyakran teljesen újjá kell szülni őket, hogy örömiük teljék bennük. Éljen Cocteau az ő Shakespeareből és Sophoklesből vett merész transzfigurációival, melyek valóban inkább transzfigurációk, mint transzkripciók!

Mert, ha éppenséggel nem is valamilyen remekműről van szó, mely ezer évben egyszer születik, mi marad például egy nagy és híres költői műből száz, százötven év múlva? Néhány oldal valamilyen antológiában, kis epizód az iskolai olvasókönyvben. Ki olvasta Shakespeare valamennyi művét belső szükségletből és gyönyörűségéből, nem pedig kötelességből, mintegy önmagának feladott penzumként? Ki olvasott többet, mint néhány oldalt Chelcickyből?* Évszázadok zsugorodnak így össze néhány oldalra és fejezetre. És másképp el sem lehet ezt képzelni. Borzalmas és egyre ádázabb küzdelmet vívnak az élők a holtakkal egy kis szabad életért, mert olyan sok halott van! És hogy szaporodik a számuk! És mennyire megkurtítják az élők életét! Ha vannak emberek, akik annak örülnek, hogy a halottak irányítják életüket, vannak viszont olyanok, akik ezt tolakodásnak és illetlenségnek tekintik és kézzel-lábbal tiltakoznak ellene. Kézzel-lábbal védmezik csipetnyi indeterminizmusukat, amely különben is csekély mértékű, ha figyelembe vesszük, hogy nem kevesebb és nem több, mint hétféle hagyományt találtak ki, amit szívesen akasztanának a nyakunkba. Jó Istenem, a jóból is megárt a sok! Nem volna helyesebb, abbahagyni, amikor a legjobban esik. Különben attól tartok, hogy nem

* Peter Chelcicky (1390-1460) a csehek legnagyobb vallásfilozófusa, aki munkáiban a huszitizmus teológiai és társadalmi vonatkozásait foglalta össze.

fogok tudni tüszenteni, sem az orromat megtörölni anélkül, hogy meg ne sértsek valamilyen hagyományt.

A legtöbb remekmű hosszú élettartama folyamán új és új értelmet, új formát és jelentőséget kap, miként a Sphinx arca. De a fordított folyamat is gyakran előfordul.

A műalkotás egy gesztussá, egy jelszóvá, egy-két idézetté, egyik-másik hősének nevévé zsugorodik.

Még ma is azt mondják a szerelmes férfire: ez igazi szeladon. De kevesen ismerik e megjelölés eredetét. Nos, ez egy vigasztalanul és kétségbeesésig hű pásztor neve *Honoré d'Urfé* XVIII. századbeli szentimentális regényében. A pásztor Céladonnak hívják. Ime, mindössze ennyi maradt fenn ebből a műből, melyet kortársai a poézis, a tudomány és lélekismeret csúcsteljesítményének tartottak. Sic transit...

Mi él ma *Cyrano de Bergerac*-ból, a valóban átlagon felüli szellemből? „De mi az ördögöt keresett azon a gályán“ — és ez is csak azért, mert Rostand drámai költeményével felfrissítette emlékezetünkben.

Néhány szállóige *Homer*-ből, *Vergilius*-ból, *Goethe*-ből pótolja valamennyi művek elolvasását és ismeretét a fél vagy háromnegyed részben művelt filiszterek tömegénél. *Jam proximus ardet Ucalegon* és *Sunt lacrimae rerum*. ...Ő, te, nagy mántuai, te, aki *Dante* szerint „a többi költő disze és fénye“ voltál, mindössze ennyi jut az ember eszébe, ha rád gondol! És a másik idézetét csak azért tudjuk, mert ezt a címet adták a francia romantikusok verseiknek, mivel — nem értették! Sic transit... És hasonlóképpen csak néhány közmondásra vagy szentenciára csökken *Hamlet*, *Lear király*, *Faust*...

Persze: a lusta, határozatlan emberről azt mondjuk: *Oblomov*, a kikapós vidéki asszonyról: *Bovaryné*, az apáról, aki hagyja, hogy gyermekei kiszivják és tönkretegyék: *Goriot* apó, de így igazságtalanok vagyunk ezekkel a figurákkal szemben. Felületesen összesűritjük őket egy rövidítésre, őket, akik valójában rendkívül bonyolultak. Csak legszembe-tűnőbb vonásukat ragadjuk ki belőlük: mnemotechnikai segítőkké tesszük meg őket, irány- és utjelző bálványokká alacsonyítjuk őket hihetlenül bárgyú vándorok számára. Sic transit...

De ez eddig még nem a legrosszabb. Sokkal csunyább a sorsa az antik klasszikusok remekműveinek. Egy *Vergilius*-nak, *Ovidius*-nak, *Tacitus*-nak, *Demosthenes*-nek, *Thukydides*-nek. Ki olvassa őket ma gyönyörűséggel és örömmel, hogy életmámort szívjon belőlük? Ezeket a jó értelemben vett amatőröket valóban ujjainkon is összeszámolhatnók. Ezzel szemben a tudósok, filológusok, irodalomtörténészek, pedagógusok csaknem teljesen kisajátították őket maguknak és keresztülkasul rágják őket akár a férgek a hullát. Az iskolai tanterem boncasztalán mereven fekszik egykor isteni s ma már zöld és szederjes testük, mely valamikor fénylőn ragyogott a napban és a szélben, az egek atyjától átölelve és csókjaival elhalmozva... És kis csirkefogók unott és hetyke arccal tanulják belőlük az irodalmi bonctant, igealakokat, mondatszerkesztést, ritmikát, tropusokat és figurákat, szerkezetet és stílust... Todo es nada.

*

Annak, hogy az élet nem egyértelmű, hanem sokértelmű vagy legalább is kétértelmű, hogy jellemző vonása az ironia, mely könnyen tragikumává válhatik, abban találok bizonyítékát, amit a tökéletességnek nevezek. Ez abban rejlik, hogy a tökéletesség az emberi

sorsnak e legfenségesebb kategóriája, nagyon gyakran végzetessé válik a költői vagy művészi alkotásra nézve és gyakran meggyorsítja előregedését és halálát.

Talán kétségbe fogják ezt vonni, de vegyék közelebbről szemügyre a kérdést és nem fognak többé kételkedni. Tökéletesnek lehet minősíteni pl. Racinet. Néhány tragédiájában példáját adta a lélekelemző színdarabnak: teljesen megoldotta a jellem és a sors egyenletét. Ezen a téren nem lehet őt tulszárnyalni. A XVIII. században szenvedélyesen utánozták és mégis valamennyi utánzója távolról sem közelítette meg. Végül rájöttek, hogy nem hathat tovább az élő színi alkotások fejlődésére. Ebből a felismerésből fakadt a romantícizmusnak a követelése: félre a tragédiával, jöjjön helyére a dráma! Racinet kirekesztették az élő művészet fejlődési folyamatából. De annak következtében, hogy nem hat az élő fejlődésre és nem termékenyíti meg a mai drámai alkotást, elsikkad megértésének lehetősége. A francia kritika kiváló tagjai és napjaink irodalmi életének figyelői panaszkodnak, hogy Franciaországban is egyre kevesebb olyan ember van, aki megérthetné Racine lélektani finomságait. Tragédiái tökéletességük következtében ma már történelmileg mérőben lezárt alkotások.

Hasonló sors fenyegeti, gondolom, Ibsent is. Néhány darabjában, pl. a *Rosmersholmban* és a *Kisértetekben* ő is elérte az emberi tökéletesség határát: definitív analitikus módszerrel tévedésnek minősítette az összes életesen érzéki naivságot. Lehet őt utánozni vagy átformálni ebben a jég- és fagypontra menő destrukcionizmusában, de nem lehet tulszárnyalni. A drámai alkotás mai fejlődése nem képes nálánál messzebbre jutni és ezért teljesen más irányt kell vennie. Ugy tűnik, mintha a tökéletesség olyasvalami lenne, ami az életet elakasztja és megfojtja, mintha az élet csak az Istenek erénye volna és nem az embereké, mintha nem e világból való lenne és nem e világnak volna rá szüksége. Mintha az élet nem tudna általjutni ezen a részen, kénytelen tehát akarva-nem akarva áttörni a töltésen. Bizonyos mértékben és bizonyos értelemben ismét ab ovo kezd, valami egészen primitív dologtól.

Shakespeare-t vetik szememre? Vajjon ő, kérdik tőlem, nem tökéletes? Válaszok: szerencséjére nem. Shakespeare úgy egy kissé vidéki szerző, egyáltalán nem udvari poéta és a legkevésbé sem művelt, akadémikus költő. A föld ereje, a föld hangja, a föld tulajdonos gazdagsága ő... és éppen ezért valami befejezetlenség, valami lenemzártság van benne: a beteljesedés gazdagsága, ámde még ennél is nagyobb bősége az ígéretnek. Nem ismerte az akkori racionálisan geometrikus poétika szabályait, körző nélkül dolgozott, mely körülcirkalmazta volna munkája méreteit és meggátolhatta volna képzelőereje csapongó kedvét. Inkább körvonalakat vázolt fel, mint pontos rajzot készített. Inkább a kifejezés erőteljes volta érdekelte, mint a tökéletességre való törekvés. Inkább titáni nekiiramodás ő, mint befejezés és lezárttság. Keménység van az öklében, mellyel ránehezedik az emberekre és dolgokra, de nem zúzza őket szét, mint Racine fleuretejének előkelően cselszövő érintése. Ben Jonson sok tekintetben tökéletesebb, mint Shakespeare. Shakespeare azonban csak azért él olyan intenzíven, mert lehetőséget ad nekünk arra, hogy alakítsunk rajta. végiggondoljuk, együttműködünk vele. Tűz, mely új tüzet csíhol. A műalkotás éppen olyan jól megél ugynevezett hibái-

val, mint ugynevezett erényeivel. Az erős egyéniségnél mindkettőnek csak képletes és szokványos a jelentősége. Az erős egyéniség ott van jelen, ahol az egyik a másikat egyensúlyban tartja és nem lehet őket egymástól elválasztani.

Ezzel azt akarom mondani, hogy van bizonyos merőben intellektuális, a tökéletesség vágyával sebzett képletesség, mely ránehezedik a műalkotásra, mint a korai halál árnyéka. Ezzel szemben az élet rokonszenvének képletessége nem szárad ki olyan gyorsan, mint az a bizonyos ciszterna a sivatagban.

Goethenek van egy mély megállapítása: egyedül az alkalmi művek maradandók. Ezt azt jelenti: ne alkoss a légüres térbe, ne alkoss az akadémikus tökéletesség hideg szenvedélyéből teljesen absztrakt céllal. Ellenkezőleg: alkoss konkrét szükségletből, teljesen határozott, konkrét céllal. Ez Shakespeare és Moliére nagyságának tulajdonképpeni oka: mindketten színészek voltak, szindarabjaikat határozott, teljesen konkrét színpad részére írták, határozott színészek részére, barátai és barátnőik részére, a pillanat kényszere alatt, hogy betömjék a repertoár tatóngó ürességét, hogy megtöltsék az éppen fájdalmas ürességtől ásitó színházi pénztárt... Már eredetüknél fogva sem a szeszély vagy az önkény szülöttei. Ellenkezőleg: homlokukon a szükségességnek ama magasabb jegyét hordozzák, mely a szépség vas kategóriájához tartozik, mely sokkal maradandóbb, mint többi válfaja...

Képzeld el, hogy egy hidról két férfi esik a vízbe: egy lángész és egy hülye. Hogy megmentésük életüket, mindkettőjüknek azonos mozdulatokat kell végezniük a lábukkal és kezükkel. És ezek a mozdulatok bizonyára neveléseseznek fognak mindenkinek feltűnni, ha eszükbe jut, hogy a vízbe vetett kutya is lényegében ugyanezeket a mozdulatokat lesz kénytelen végezni, hogy megmeneküljön a vízbefulástól... Nos, rögzítsük le az életnek ezeket a funkcionális mozdulatait, melyeket valamilyen szükségesség vagy katasztrófa kényszerít ki az emberből és olyan drámát vagy regényt vagy költeményt alkotnak, amely nem fog oly hamar elhalványulni az emberek emlékezetében, mert minden mai és holnap olvasó érezni fogja: *tua res agitur*. Így, éppen így viselkednél te is, ha valaki a vízbe dobna... Így keletkezik a goethei értelemben vett alkalmi műalkotás: arra kényszeríti az embert, hogy a dolog lényegéhez nyuljon és nem enged időt arra, hogy a felületen maradjon...

Ebben van a sikere Svejknek is. De nemcsak sikere, hanem érdeme is. Azokra a szükséges mozdulatokra, elkerülhetetlen grimászokra utal, melyeket mindenkinek meg kellett tennie, ha ki akart menekedni a társadalmi erőknek abból a nekivadult örületéből és széthullásából, ami a világháboru volt. Ezekből a gesztusokból a legfontosabb volt: a lehető legjobban a földre lapulni. Svejknek ez könnyen megy, mert kicsi. Ez a könyv halhatatlan vonása, mely tulharsogja azokat a különféle és gyakran felesleges ostobaságokat, melyekkel tui van zsufolva. A kis ember elpusztíthatatlan: minden kívülről érkező támadás visszapattan tőle, mint a higany-labdacstól. Hydra, melynek nem lehet megfogni a bőrét, mert nincsen. Az ő tulságosan együgyű alatomossága jobban megvédelmezi és többet használ neki, mint a leleményesség vagy a legraffináltabb ötletesség. Ime, az új hang, melyet Hasek fedezett fel, holott nem is kereste: egyáltalán nem voltak irodalmi szándékai és ambíciói. A ma-

ga nemében őszinte, kecsületes publikánus ő, aki győzedelmeskedik a gögös, önszerető farizeusok felett, amint Krisztus is mondotta. Hasekre is vonatkozik Pascal megállapítása az örömről, melyet akkor érzünk, ha irót várunk és embert találunk. (Fordította: Sándor László)

TANULMANYOK A KÖZÉPRÉTEGEKRŐL. „A középrétegek problémája mindannyiszor előtérbe kerül, valahányszor a társadalmi struktúra kérdésekké válik“. Ezzel a kétségtelenül találó megállapítással jelzi Raymond Aron, neves francia szociológus egy tanulmányosorozat időszerűségét (R. Aron, M. Halbwachs, E. Vermeil: *Classes moyennes*. Alcan 1939), mely az európai középrétegek arculatát kívánja bemutatni. Valóban, az utóbbi években ismét fokozottabb figyelem észlelhető, elsősorban politikai sikon, a középrétegek iránt. Ezzel a növekvő érdeklődéssel az elméleti és leíró szociológia (különösen a francia) alig tart lépést. A társadalom szélső rétegeivel szemben a középrétegek viszonylag ismeretlen területei a társadalmi morfológiának. E betöltésre váró hiányt véli, ha csak részben is, pótolni az École Normale dokumentációs központjának kiadványai között megjelent gyűjtemény.

A francia szociológusok nagyrésze — mint ismeretes — előnybe részesítette a fogalmi tisztázásokat és értelmezéseket célzó szociológiai esszét a valósághoz közelebbvivő kutatásokkal szemben. S noha szociológiai módszerének megfogalmazásánál E. Durkheim körülhatárolta egy társadalmi morfológia programját is, ebből utóda, a primitív népcsoportok tanulmányozásán kívül (Davy, Mauss, Levy-Bruhl) alig valósítottak meg valamit. A Délkelet-Európában szinte egyeduralgó szociográfia majdnem ritkaságszámba megy Franciaországban s csak legújában, az amerikai és angol közvéleménykutató és szociográfiai ankétok után kezd ébredezni a társadalmi konkrétum megismerésének igénye.

Az is ismeretes, hogy a középrétegek-kutatás komoly módszertani nehézségekbe ütközik. Így a középrétegek gyűjtőfogalma számos városi és falusi foglalkozási kategóriát köt össze. A kiskereskedő és kisiparos, a tisztviselő, a szabadfoglalkozású értelmiségi és a kis földjét művelő paraszt mind a középrétegek sorait duzzasztja. A megfigyelő szociológus nehézsége ott kezdődik, ahol közös nevezőre kell hoznia, valami szilárd kritérium alapján, e különböző és nagyon is eltérő életkörülmények közt élő csoportokat. A tanulmánykötet szerzői maguk is tisztában vannak a megfelelő kritérium megtalálásának nehézségével, mert munkáikban változtatják azt, hol a közepes jövedelmet, hol a termelésben elfoglalt (független) helyet vagy pedig a tömegfogyasztási szokásokat véve kiindulási pontul. Am a túlságosan aprólékos skatulyázás a nagyjában egységes réteg szétmorzsolódását eredményezheti s a társadalmi elemzés helyett társadalomleltár alakul ki, széteső részeiben hijjával az alapvető összekötő kapocsnak. Ebben a konstellációban a középrétegek úgy határozhatók meg, hogy középhelyet foglalnak el a társadalom két szélső rétege, a munkásság és nagypolgárság között. Evvel a körülhatárolással a marxi tézisre helyezkedünk, aminek a történelmi helyességét a középrétegek fejlődésében maguk a tanulmány szerzők, s elsősorban az általuk feltárt adatok szemléltetően bizonyítanak.

A kötet tanulmányainak nagyobbik része vázlat s így különösebb tudományos értéke nem igen van. A sorozat szerkesztői is valószínűleg elsődlegesen az informálás és kezdeményezés szempontjait követték, mikor egy időszerű, de kevésbé ismert kérdéskomplexumra kívánták

felhívni a kutatók figyelmét. A középeurópai olvasó számára azonban így is rendkívül tanulságos a nyugati országok középosztályainak leírása. Mert amint azt C. Bouglé, a közelmúltban elhunyt francia szociológus is megjegyzi a kötethez írt előszavában, a középrétegek társadalompolitikai jelentősége az utolsó tíz évben hatványozott mértékben emelkedett. „A kiskereskedők, kézművesek és tisztviselők — írja Bouglé — legjobb hívei s egyben legbiztosabb támaszai lettek a totális rendszereknek. De a demokratikus rendszerekben sem hanyagolták el őket. A középrétegek maradtak a társadalmi konzervativizmus pártjainak utolsó reménysége s mindegyik a demokráciáknak a szocializmus felé való kanyarodását akarta megakadályozni. Am ugyanakkor a munkáspártok is kinyújtották feljükk kezeiket“. A középrétegek szerepe a társadalom belső dinamikájában mellőzhetetlen tényező. Az utóbbi évek eseményei megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a társadalmi és politikai történet nem egyszerűen a két szélső társadalmi réteg erőviszonyainak eredője, hanem azt jelentősen befolyásolja a középrétegek mindenkori magatartása. Nem esünk túlzásba azzal a megállapítással, hogy napjaink nagy változásainak kialakulásában a középosztályoknak döntő jelentőségük volt. A parancsuralmi rendszerek történéseinek (Silone, Guérin, Heiden stb.) munkái után közismert már az olasz illetve német középosztályok rohamos elproletarizálódásának sulya a két totális mozgalom győzelmében. Így E. Vermeil, Németország egyik legjobb francia ismerőjének tanulmánya a német középrétegekről, valamint Louis Franck értekezése az olasz kispolgárság mai helyzetéről nem hoz sok újat. Már különösebb figyelmet érdemel — főleg a középeurópai olvasó szemszögéből — a Nyugat és Északeurópai országok (Anglia, Belgium és Svédország) középrétegeinek bemutatása.

De milyen eltérő kép tárul itt elénk! Ha a Közép és Déleurópai középosztályok viszonyaira valóban jellemző a „szenvédünk tehát vagyunk“ meghatározás, addig az említett országok középrétegei megőrizték, egészen a jelenlegi háború kitöréséig, viszonylagos jólétüket. Így Angliában, Norvégiában, Svédországban, Franciaországban és Belgiumban, noha a világgazdasági válság itt is erősen érezte hatását, a középosztályoknak még mindig széles rétegei kerülhettek el olasz és német társaik sorsát. A skandináv államokban vagy Belgiumban — a középosztályok ez igazi hazájában — a középrétegek képviselői fontos tényezői voltak az ország irányításának. Az oknyomozó történelem bizonyára kifogja tudni pontosan mutatni az északi és nyugati demokráciák politikai és katonai összeomlása, valamint e jólétben eltunyult kispolgári tömegek által diktált vagy jóváhagyott „szüklátóköri „béke“-politika közötti összefüggést. A francia néparcvonal kísérletének csődje nem kis részben tudható be a szocializmusiszonyú „rentier“-nek. Belgium tragédiájának előidézésében viszont oroszánrésze van a Henry de Mann és Spaak féle kispolgári felfogás ingadozó állásfoglalásainak.

Kár, hogy a kötetből hiányzik a francia kispolgárság életrajza. Ezzel a francia katasztrófának bizonyára sok homályos vonatkozása világosodnék meg a középeurópai olvasó előtt. S bár függeléként a kötet alapos tervezetet tartalmaz a francia kispolgárság szociográfiájának elkészítéséről, kétséges, hogy az új francia államiság szelleme alkalmas-e hasonló munka elvégzésére. (Gál Ernő)

EGY NÉMETNYELVŰ OROSZ SZATIRAGYÚJTEMÉNY.

Nemrégiben a Harmadik Birodalom külügyi hivatalához közelálló *Börsezeitung*-ban az az érdekes hír jelent meg, hogy a németországi

könyvkiadó vállalatok érdeklődése ismét az orosz irodalom felé fordul, hamarosan nemcsak az orosz klasszikusok kerülnek új kiadásra, hanem a mai orosz irodalom legjava termése is megjelenik német fordításban. Ezzel a hírrel egyidőben látott újra napvilágot a Rowohlt cég kiadásában Gogoly Holt lelkek című regénye, valamint a szovjet írók szatirikusainak egy antológiája Schlaf schneller Genosse címmel Grete Willinsky fordításában és utószavával. A csinos kiállítású, 200 oldalas könyvet érdeklődéssel forgatja az olvasó, hiszen azonkívül, hogy kulturtörténeti dokumentum, egy évtizede sincs, hogy e kötet szerzői eltűntek a Birodalom könyvespolcairól. Tudjuk jól: e kis kötetnek s a bejelentett új orosz fordításoknak a német-orosz gazdasági szerződés nyitott kaput. A Nagy Péter film ama jelenetére emlékeztet ez, amikor a fiatal cár feltépi dohos birodalma nyugati ablakait, hadd áradjon be rajta a friss levegő! Azóta fordult egyet a világ s aki friss levegőt akar, annak ugylátszik kelet felé kell kitérnie ablakait. „Az olvasó — mondja a kiadó a könyv belső borítékajtókéjében — e mű révén először vesz újra részt az új Oroszország mosolyában és szelemi életében“, és ezzel bizony nem keveset mond a nyugati embernek, akinek saját körülményei közepette legkevesebb az oka mosolyra, legcsekélyebbek a feltételei a szellemi életre! Am ha itt nem, de legalább a kötetet záró utószóban szívesen vettük volna, ha a fordító megjegyzi, hogy a szatírák legfrissebb darabja is több, mint tiz évvel ezelőtt íródott, sőt többségük még régebbi, s a mai új Oroszország legelső éveiben kelt. Korántsem jelentéktelen ez a körülmény. A szatírák realizmusán indulva erősen tévedne az, aki ezekről a mai Oroszországra következtetne. A kötetben különben a jólismert kedves szerzők vonulnak fel: Zosczenko, Katajev, Romanov és Vjasztiszlav Siskov. Ugy Zosczenko és

Katajev, mint Romanov és Siskov elbeszélései főleg az első évekbeli Oroszország életét, mulatságos és fonák, kialakulatlan vagy alakuló mozzanatait elevenítik meg a klasszikus szatíra mindig változtatásra ingerlő magatartásával. A kötet szerkesztője meg is említi utószavában, hogy ezek az írók derűs és fulánkos szatírájuk révén az irodalom és a bírálat eszközeivel az építésből veszik ki részüket. Mi is, akár a mai német olvasó, önfeledten szórakozunk e kötet történeteiben. Zosczenko bája, Katajev harapósága, Romanov élvezetes realizmusa hamarosan feledtetik velünk a könyvecskét körülölelő játékot: feloldódunk az igazi és jó irodalom élvezetében. Érthető, ha a kötetből máris három kiadás fogyott el. (Méliusz József)

HAROM KÜLFÖLDI REGÉNY. Ha megakarjuk tartani a minőségi sorrendet, legelőször Virginia Woolf „Évek“ című regényéről (Franklin-kiadás) kell beszélnünk. Első magyarul megjelent könyve ez a kitűnő angol írónőnek, telve az újítók és formabontók szeszélyeivel, kalandozásaival, ámbar az „Évek“, Schöpflin Aladár előszava szerint, már jóval „higgadtabb“, mint az írónő előbbi munkái. Budapesten nem aratott közönségsikert s ha figyelembe vesszük, hogy Proust nagy regényciklusa se járt szerencsésében, inkább „a“ közönségben, mint a regényben keressük a hibát.

Nem könnyű olvasmány, az biztos. Aki nem érez magában annyi „bátorságot“, hogy máról-holnapra félredobja mindazt, amit eddig a regény legfőbb alapelemének tartott az ne vegye kezébe ezt a könyvet, mert hallatlanul unatkozni fog. Se tartalom, se egység, se cselekmény, sőt még párbeszéd is ritkán: nos, mi ez? — csodálkozunk az első kötet közepe táján — sznoboskodó giccs vagy remekmű?

Nem, nem sznoboskodó. Már az első kötet befejezése után magával ragad valami megmondhatatlan, va-

rázslatos lendület, ha ugyan ennek lehet nevezni az egyhanguságot. Egyhangu — ezt a jelzöt tudnám a címfelirat elé csempészni. De kinek, mi nek az egyhangusága ez? Gondoljunk a víz alatt uszóra, amint sulyából vesztve, imbolyogva, süketen és hangtalanul, kissé alélva és tompultan siklik a lassan sodródó folyóban: Virginia Woolf alakjai: az örök ember, regényének eseményei: az örök idő — ebben a hullámvásban lebegnek. Lehet ez egyhanguság? Lehet. De lehet-e ez az egyhanguság az élet irrealitása? Mert az csak nem irrealitás, hogy vannak percek az életünkben, amikor mi is víz alá bukó uszók vagyunk s életünk teljességét csillanó fényjelek, színek, hangok, sejtelmek, emlékek, egyetlen szóval: benyomások teszik — életté? Mert ne higyjünk Virginia Woolfnak: ha ő az egész életet formálta erre a mintára, mi csak annyit vegyünk át belőle, amennyi egy része ennek az időzuhatagnak. S ha így teszünk, rájövünk, hogy ez a „szeszélyes írói kaland“ nagy igazságok felé mutat, — az apró mozdulatok, a rövid lélegzetvételek, a letompított tudat világába, a való élet egy darabjába. Születünk, élünk, meghalunk — az idő gáncs nélkül rohan tovább, egyhanguan, szüntelenül, — figyelmeztet fájdalommal cinizmussal Virginia Woolf.

S ahogy ezeket a „fél igazságokat“ el is tudja hitetni velünk, az csodálatosan ujszerű, művészi és remek.

C. F. Ramuz szintén először jelentkezik magyarul. Könyve, az *Üldözött vad* (Révai-kiadás) kisregény, s nem értjük: ha már a kiadó rászánta magát arra a dicséretes vállalkozásra, hogy Ramuzt magyarul megjelentesse, miért éppen a legkevésbé jellemző munkát választotta ki abból a nagyszerű gyűjteményből, amely az új francia regényirodalom egyik legmegbecsültebb, legeurópaibb terméke?

Az „Üldözött vad“ (eredeti címén: *Jean Luc persécuté*) a lélekrajzi regényeknek abból a fajtájából való,

amely szinte már l'art pour l'art-szerűen akarja elénk tárni az emberi indulatok és passzív érzelmek nagy káoszát. Egy svájci paraszt a hőse ennek a lehelletfinom történetnek, az üldözött Jean Luc, akit felesége hűtlensége az örületbe, végül pedig a halálba kerget. Így, hallásra, nem valami igényes regénytéma, de nem is ezen a hangsúly. Ennek a könyvnek levegője van, hol derűsen nyugodt, hol fullasztóan nyomasztó levegője. Egy balladához hasonlítanám, amelynek már az első strófáiból megérezzük a tragikum súlyos légkörét. Van benne valami Knut Hamsun-i csillogás, a lélek és táj testvéri ölekezésének panaszos énekét halljuk; otthon vagyunk magunk is a kicsiny svájci faluban és mintha maga Jean Luc is régi ismerősünk lenne.

És ebben rejlik Ramuz nagy írói ereje. Egy percig sem kételkedünk hőseinek valódiságában, hiszen a magunk indulatait, érzelmeit, élményeit éljük át újra bennük. S bár könyvében nem találjuk az élet „nagy fordulatait“, úgy érezzük — és talán éppen ennek ellenére —, hogy meséjének lefojtott egyszerűségében is a sors nagy tragédiáit borzongtuk át.

*

Louis Bromfield új regénye (*Kilencvenes évek, Dante-kiadás*) két nemzedék összeütközéséről szól. A „régis szép világ“ lassu elmulása fénylik fel előttünk, naiv bájával, hangulataival, egy régi newyorki penzió ósdi öregjeinek eseménytelen napjaiban. Amolyan kedves, világtól elzárkozó társaság regényszerű rajzát kapjuk. Öregedő hölgyek, aggastyán férfiak portréi vonulnak fel előttünk, külön-külön és együttesen. Őket nem érinti az egyre növekvő város, a világ gyorstempójú alakulása, fölöttük megállt az idő...

Egy tipikus amerikai szélhámosnak sikerül körükbe jutnia. Persze, a kilencvenes évek boldog nyugalmát kiméletlenül megzavarja a „modern kor“ e leleményes lovagja, aki a penzióból egyszeribe éjjeli mulatóhelyet alakít, annak minden meg-

botránkoztató modernségével kidom-
borítva... Az öregek és „fiatalok“ e
harcából a penzió veterán társasága
kerül ki győztesen és sikerül továbbra
is megőrizniök megszokott magá-
nyukat.

Bromfield új regénye korántsem
olyan sikerült alkotás, mint az igen
népszerű *Arviz Indiában* c. könyve,
bár így is kellemes és korra-jellemző
olvasmány. Kissé naiv, de elég szem-
léltető megmutatása a múlt század
könnyed, felületen mozgó életének.
(Berkó Sándor)

**A BINET-SIMON MÓDSZER
ROMANIÁBAN.** A Binet-
Simon intelligencia-mérő rendszer
alapjait A. Binet 1905-ben fektette
le, 1911-ben pedig átdolgozta és tö-
kéletesítette rendszerét T. Simon
nevű társával. A Binet-Simon intel-
ligencia-mérő rendszer a három
éves gyermeknél állapítja meg elő-
ször a gyermeki intelligencia álta-
lános követelményeit. Ettől kezdve
egészen a 17 éves korig a módszer
ugyanaz. Nevezetesen: a gyermek
életévének megfelelő próbákon kívül
elvégzi még 3 alacsonyabb és 3
magasabb év próbáit is. A sikere-
sen és sikertelenül megoldott pró-
bák eredménye a vizsgált egyén
intelligencia-éve. Ennek az intelli-
gencia-évnek a viszonya az életév-
hez adja meg az u. n. intelligencia-
hányados. Normális, illetve közep-
es képességű egyén esetében ez az
intelligencia-hányados 1, amit a
pontosabb áttekinthetőség kedvéért
100-zal jelölnek. Minél kisebb az
intelligencia-hányados, annál kisebb
intelligenciájú az egyén. A nagyobb
intelligencia-hányados az átlagnál
magasabb intelligencia jele. Az in-
telligencia-hányados lehetővé tette
az eredmény egyszerű, számmal
való kifejezését.

Az intelligencia-mérő rendszer
legnehezebb feladata a minden
egyénnek megfelelő általános
képességek ismerete. Előzetesen te-
hát az intelligencia mérésnek meg-
kellett találnia az általános mérő-
egységet. E célból Binet és Simon

fokozatosan a különböző életkorú
gyermekek százait vizsgálták meg.
Am Binet és Simon csak a francia-
országi viszonyok közt élő francia
gyermekkel végezték kísérletei-
ket. Szükség volt tehát az egyes
éveknek megfelelő próbákat a kü-
lönöző országokban, a helyi sajtó-
tosságok szemelött tartásával fel-
dolgozni. Goddard és Termán Ame-
rikában, Cyrill Burt Angliában,
Bobertag Németországban, Saffiotti
Olaszországban, Eltes Mátyás pedig
Magyarországon honosították meg
a Binet-Simon módszert.

A romániai adottságoknak meg-
felelően a kolozsvári lélektani inté-
zet több évi kutatás és kísérletezés
után most adta ki a Binet-Simon
rendszer románra átdolgozott vál-
tozatát F. L. Stefănescu-Goangă:
Măsurarea inteligenței címmel.
Mint a könyv előszavából kiderül,
Stefănescu-Goangă munkatársai
több mint 900 személyen próbálták
ki a Binet-Simon féle testeket a
romániai adottságoknak megfelelő
értékmérő megállapítása céljából.
A testek közül párat a helyi sajtó-
ságoknak megfelelően módosítani
kellett. A hét napjainak megneve-
zését pl. amely próba Termannál a
7 éves korúaknál szerepel, a kolozs-
vári intézet a 8 éves kornál alkal-
mazza, a dátum eltalálását a bineti
8. év helyett a 10., az év hónapjai-
nak megnevezését a bineti 9. év he-
lyett a 11. év próbái közé iktatja.
Egyes próbákat viszont, mint pl. a
súlyérzék próbát a bineti 10. év he-
lyett a 9.-be sorolja a romániai vi-
szonyokra átdolgozott módszer.
Stefănescu-Goangă átdolgozásában
különbön a 3. évtől a 17 éves korig
terjedő intelligencia mérés 54 testet
használ. Mivel a próbák legnagyobb
része nincs a román nyelvhez köt-
ve s a könyv, illetve a kísérő doboz
igen gazdag anyagot tartalmaz, ez-
ért a magyar ajku szülők és peda-
gógusok is használható eszközzel
gazdagodtak a gyermeki intelligen-
cia felismerését illetőleg. (Fekete
Ferenc)

JÓZSEF JOLAN: JÓZSEF ATTILA ÉLETE. József Attiláról, a kor legerkölcösebb költőjéről, amint azt József Jolán, az életrajz szerzője nevezi, Cserépfalvy kiadásában, könyvalakban jelentek meg azok a fejezetek, amik lapunk hasábjain, már folytatásokban is, kivételes hatású írásnak ígérkeztek. Szerző testvére a tragikus körülmények között elhunyt költőnek, de nemcsak vér, de szellemi testvére is. Akik József Attila finom hajlatú, óriásként kora felé hajló, a kort minden ízében mérő és boncoló, megrázó és elemésztő költeményeit ismerik, József Jolán páratlan erejű bemutatásában rá fogynak akadni a korra, a benne vergődő emberre, a környezet és a szellem harcára és azokra a lárvákra, amiket a kor „legerkölcösebb költője“ magára rángatott, hogy időnként erkölcsi és emberi szégyenét illő módon kendőzze. Meglepő a könyv írójának választékossága, szerénysége, magasfokú formáló készsége, valamint az emberekről és barátokról, az eszmékről és társadalomról írt rövid, összefoglaló ítélete. József Attilát és korát még olyan embernek is nehéz felmérni, aki a költő szomszédságában él. Az egyént lehet látni, de a kort nem. A kor az egyénből sugárzik. Nehéz sugárzás ez, tele vészes emberi forgókkal. A kor gazdasági és szellemi fordulón bukducsol, nehéz szoritással teli, ahol a dudva együtt virít a kibontakozó sugárzással. Szellemtörténések nehéz feladata lesz kihámozni a valóságot abból a mérhetetlen, ragadós petróleumiszapból, amelyben a költők egy ketrecbe szorultak a kor hírhedt ragadozóival. József Attila a legszegényebb sorból jött s ugyanolyan érintetlenséggel mult is el. A kor szokása szerint azon kivételek közé tartozott, aki a szegénységet belülről is látta. Így megadatott neki az a morális tőke, hogy kettősen vérezhetett: önmagáért s azokért, akikkel egynek tudta magát. Felvilágosodott, messzire látó elméje

ment maradt ugyan attól, hogy osztályosai számára semmi kiút ne mutakozzék, de saját személyét illetőleg, az egyéni ént megtartani, gazdaságilag és lelkileg minduntalan vesztes csatákba kezdeni, olyan konfliktusokat hozott számára, melynek vége a teljes elpattanás volt. Szemeink előtt mérhetetlen küzdelmek folynak szakadatlan. Olyan gigantikus erők mérkőznek és igyekeznek egymást állásaikból kibillenteni, amihez képest az egyén, nem több, mint az a gabona szem, amit az előre látó höröcsög vermében való elraktározás előtt leharap, nehogy kicsirázzon a föld alatt. A gabona nem védekezik a hatalmas höröcsög ellen. Am az ember nem tűri a csirátlanítást, még ha olyan kicsi is. Harcotat viv ellene, véres sebeket ejt önmagán és másokon is, akiket vélt vagy igazi elenségeinek tart. Az emberi elkeseredett ugrásra készség azóta érvényes, amióta felfedezte, hogy a kétlábbon járásnak messzemenő erkölcsi szabályai vannak. A lét és nem lét határai, bármennyire mesterségesen szűkítettek, a költő számára, álmai és fantáziája birodalmában, mégis mindenkor végtelenek. A megszorított költő ide menekül, ha azt akarja, hogy a való világ utól ne érje. Így míg alulról a szociális nyomor, a politika véres árnyai s az osztályért való végtelen nyugtalansága a lelki repedésbe kergeti, e vulkánok tetején, ott villámlik és dörög halhatatlan költészetének kimagasló északi fénye. József Jolán sorai hűvös távolságból lassított film alakjába hozzák egyre közelebb hozzánk azt a különös építményt, amiből a költő összerakott. Vannak tételei, amelyek úgy zengenek, mint egy József Attila költemény. De képeinek nagyobbik fele komor, vigasztalan és rettentés, mintha a pokol kutyáit hívta volna segítségül. Vád és védelem van bennük. Vád a kiméletlen világ és védelem az elbukott testvér emlékének, s mindez a nagy költő erkölcsi, írói nagyságához méltóan.

A könyv napjaink egyik rendkívüli ajándéka a kortársaknak. (Pap Gábor)

RŐS VARUNK, A NYELV címen tette közzé a Nyugat könyvkiadó Kosztolányi Dezső nyelvészeti tárcáit, vitacikkeit. **Illyés Gyula** finom érzékű bevezetőjével. „E mű — írja Illyés — a legkülönb, mit eddig a magyar nyelvről magyar szépiró alkotott... Uj nyelvészeti felfedezése nem volt: a törvényt vitte diadalra, ő fejezte be — kellő rostálással — Kazinczy tervét...” s mindezt oly mély elhivatottsággal, tehetjük hozzá, hogy erre való törekvésében lényeglegeredetibb forrásai fakadtak fel. Kiderül, hogy az a Kosztolányi, akinek közéleti lépései nem egyszer oly kiábrándítóak, itt ismételtelen szint vall a tizenharmadik századi magyar forradalom mellett, hódol Petőfi szellemének s őszintén és mélysegesen ragaszkodik a népi gyökekhez. A nyelv titkai s a nyelv iránti olthatatlan és maradéktalan ragaszkodása megmerítik a költőt a demokráciában s amiről megfeledeznek az új nyelvtisztító mozgalom harcosai, ő kihangsúlyozza: a nyelv társadalmi tényező, sorsát végső fokon a nép hordozza. „A nyelv közkinccse, — írja — a mai tudomány szerint társadalmi tény. Hiába zárkózunk be dolgozó-szobánkba külön-külön, hiába csiszolgatjuk, nem érhetünk el eredményt. Az ucca nyelve, a tömeg nyelve bejön az ajtónkon és ablakunkon s előbb-utóbb azt a nyelvet beszéljük és írjuk, melyet a tömeg és az ucca”. De számára nemcsak a tudomány szerint társadalmi funkció a nyelv, de szíve szerint, költői és emberi ösztöne szerint is. A nyelvtisztítás mozgalmának épp az a társadalmi értelme, hogy a hagyományaitól elvált, elnemzetlenedő, álnemzeti vagy tulnemzeti polgárság hordozza és terjeszti a nemzetlenítő nyelvi fertőzéseket, sodorja veszedelembé a nép, a nemzet nyelvét s létét. Ezért nyelvi vitacikkei állandóan valami

szélesebb távlatú problémákba dőlnek. Így támaszkodik a nagy nyelvek uralmi jogát hangoztató Antoine Meillettel szemben a francia forradalom vezéreszméire, védi a kis nemzetek élethez és nyelvükhöz való jogát s mutatja ki a francia tudós által képviselt nyelvi imperializmus ellentmondásait, itéli el a háborút s védi körmeszakadtáig a lelkiismereti és a gondolati szabadságot. Mindezt ismert közéleti botladozásai után...

Író és irodalombarát lélegzet-visszafojtva élvezi Kosztolányi oldalról-oldalra frissen tárulkozó gazdagságát, szenvedélyességét, elmésségét, fordulatosságát. A szó tolla alatt tényleg „lélekzeni kezd és a mondatok pihegnek”. Egy helyen azt mondja, legyen a szó, a nyelv fegyver, de minél élesebb... Másik helyen: „Olyan titoknak fogom föl a nyelvet, mint a természet, mint tulajdon életemet”. Valóban csak költő beszélhet ilyen elragadtatóttan s oly mindentudóan nyelvről. „Ennél emberibb tudomány nincs, — kiált fel. — Mindnyájunknak egyforma köze van hozzá”. Hogy minő erő és kincs anyanyelvünk, tőle tanuljuk meg újra meg újra, és azt is, hogy miért kell rá ügyelnünk, miért kell harcolnunk benső öntudattalan és külső öntudatos elleneivel. Kosztolányi állapítja meg: „...nemcsak a gondolkodás hat vissza a nyelvre, hanem a nyelvtudás is visszahat a gondolkozásra”. S vajjon volt-e súlyosabb okunk, nagyobb szükségünk valaha is tiszta gondolkozásra, következőleg nyelvünk feletti örködésre, mint ma? Am ha nem is hihető, hogy az anyanyelvünk tisztaságáért folyó portyázóharc egyhamar diadalra jut, mégis folytatni kell azt Kosztolányi nyelv-őri szellemében. (Méliusz József)

S ZORVANYKÉRDÉS ÉS LAKOSSÁGCSERE. A közéleti kérdésként felvetődött román-magyar lakosságcsere időszerűvé tette a magyarországi román s a

romániai magyar kisebbségi lakosság néprajzi számbavételét, A román források szerint is legfeljebb 50.000-80.000 lélekszámú magyarországi románssággal szemben mind mennyiségben, mind társadalmi kifejtettségben komolyabb tétel Románia magyarsága és így annál feltűnőbb, hogy ennek a másfél milliós nemzetdarabnak saját magáról nincsen pontos számadása. A romániai magyar népállomány megállapításánál tulajdonképpen még mindig a világháború előtti statisztikai és demográfiai kimutatásaira szorulunk, holott a hatalomváltozás óta nemcsak a repatriálás, német, román és zsidó elemek kiválása s részleges románosodás fogyasztotta, illetve a természetes szaporulat növelte ezt a népállományt, hanem jelentős változások állottak elő a magyar lakosság területi elhelyeződésében is. Az amerikai kivándorlás megszüntével bővebbé vált a székelység átszivárgása a Kárpátok költő oldalára s ugyanekkor a román és magyar sajtó egyaránt felfigyelt már arra a jelenségre is, hogy az erdélyi szász városok (így Brassó, Nagyszeben, Segesvár és Medgyes) a hatalomváltozás óta jelentékeny székely települést kaptak. A magyar iparosok és munkások különben nemcsak a Székelyföldről, hanem a nyugati határvidékről s a Bánságból is nagy számban költöztek át az Erdély bensejében kialakult új ipari gócpontokra s a Regátba. Dehát hiába van Kolozsvárt Erdélyi Múzeum-Egyesület, ez még nemzeti jellegét sem volt hajlandó címébe venni, nehogy idejétmult egyetemes erdélyi területi jellege csorbát szenvedjen, s bár a kisebbségi magyarság legfőbb szellemi szerve, több, mint két évtized után sem jutott még el természetes hivatásához: a kisebbségi magyarság mai arányainak, lakhelyének és társadalmi viszonyainak pontos felméréséhez!

Míg a moldvai csángókról **Domokos Pál Péter** 1931-ben Csiksom-

lyón megjelent **A moldvai magyarság** című munkájából átfogó képet alkothatunk, addig a moldvai csángók szórványéletéhez hasonló erdélyi magyar szórványságról hozzávetőleges képünk sincs. Pedig általános számítás szerint a romániai magyarság egy ötöde él szórványsorsban, még hozzá elsősorban Erdély területén. Az erdélyi szórványkérdés gyér irodalma főleg egyházi és történelmi jellegű s az újabb szórványképződésnek még egyáltalában nincs is irodalma. Ezek a körülmények adják meg **Vámszer Géza** ezidén megjelent **Szakadát** című könyvének (az **Erdélyi Enciklopédia** kiadása) sajátos becsét. A szerző nem ismeri ugyan a népkutatás korszerű társadalomtudományi módszereit s a múlt századvégi monográfia-irodalomra emlékeztető száraz anyagközléséből hiányzik a mai falukutató irodalom élményszerű valóságjelenítése, munkája azonban így is érdekes bepillantást nyújt egy ősi szebenmegyei magyar szórvány életébe s ráirányítja figyelmünket a szórványkérdésben rejlő korszerű közéleti kérdésekre is.

Mindaz, amit **Vámszer Géza** a **Vöröstoronyi-szoros** közelében fekvő oltmenti **Szakadát**ról elmond, sok mindenben eltér attól a horús közképtől, mely a szórványokkal kapcsolatban **Rákosi Viktor** emlékeztető írása, az **Elnémult harangok** óta divatos. Hét-nyolcszáz év óta él a szakadati magyarság román és szász környezetben magárahagyottan s ma sincs több 230 léleknél, de nyelvét megőrizte s a már 1582-ben említett evangélikus egyházi iskolában mindmáig magyarul folyik a tanítás. A magyarok **Szakadát** lakosságának alig egy ötödét tesszik, a többség román, s a kis magyar szórvány egyházi tekintetben a nagyszebeni szász evangélikus eszperességhez tartozik. Innen a szakadati magyarok öltözékének, szokásainak, társadalmi életének román és szász jegyekkel kevert jellege. „Évszázadok alatt óvatos és alkalmazkodni tudó természet és

bizonyos politikai tapintat alakult ki bennük" — írja Vámszer Géza, és éppen ez a sajátos lelki alkat az, mely bennünket ma igen közelről érdekelhet. Vámszer Géza egyhelyütt feljegyzi, hogy az 1848-49-es időkben a szakadati románok kétszer is megvédték a román felkelőcsapatoktól magyar földijeik életét, majd pedig egy szakadati magyar küldöttség szabadította ki Bem haditörvénytörvényének börtönéből a helybeli román parasztvezetőket... A megkapó történet már ama „bizonyos politikai tapintat“ kölcsönöségét bizonyítja s az egymás mellett, egymás között élő népek élet-törvényére figyelmeztet.

Vámszer Géza szórványrajza nemcsak azt igazolja, hogy valamely idegen környezetben élő történelmi néptörzsek kedvező társadalmi feltételek (évszázadokon át nemzeti nyelvet ápoló egyház és iskola, szabad egyesülés, gazdasági önállóság) mellett zavartalanul megőrizheti nemzeti jellegét, hanem tanúságot tesz az egymás között egyenlő sorban élő különböző nemzetiségű dolgozók kölcsönös türelme és megértése mellett is. Így azután, ha fel is merül a szerzőnél a lakosságcsere manapság sokat hangoztatott gondolata, ez elsősorban csak a már életképtelen szórványok bevonására szorítkozik, méghozzá úgy, hogy egy okos nemzetiségi politika ezeket a pusztuló töredékeket az életerős magyar szórványok felerősítésére használja fel. Az élet-

erős szórványok feladása a szerző felfogásában már csak felületesen érintett másodlagos kérdés, de itt sem a népek elválasztása, hanem kizárólag a nemzetiség adott esetben fokozottabb gazdasági és társadalmi biztosítása érdekében. Ha azonban „politikamentesen, csupán tudományos szempontok szerint“ (tehát a mai ellentéteket szító kizárólagosságok megkerülésével) dolgozzuk fel a szórványkérdést, akkor „román és szász testvéreinkkel“ — írja Vámszer Géza — „inkább mosolyogva, mint gyűlölködve fogjuk majd egyszer megállapítani, hogy itt Erdélyben oly nagymérvű volt hajdanában a három nép természetes, azaz erőszak nélküli összekeveredése, hogy ez a vérségi rokonság és az ezeréves együttélés már **őszintébb testvérek** kétehetett volna bennünket“.

Ha átfogó erdélyi magyar népismereti munkák hiányában mindössze csak egy 230 lelket számláló kicsiny szórvány képletében kapjuk is meg az erdélyi magyarság megmaradásának s ezen túl a népek közti hidszerepének feltételeit és jellegzetességeit, a példa jelképes. A népek közti összetartás megőrzi a nemzetiséget, egy óvatlan, rosszul alkalmazott s tapintatlan lakosságcsere azonban éppen a népek természetes érintkezési pontjaitól s így mindnyájunk őszintébb erdélyi testvériségétől foszthatna meg bennünket. (b. e.)